

دایرة المعارف آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی - گروه دایرة المعارف*

و سید محمد کمونه را در ۹۱۴ق به تولیت آستان مقدس حضرت علی علیه السلام گماشت (روملو، ۱۳۷). همچنین در سفر به کربلا، هدایای گران‌بهایی به عتبات عالیات تقدیم کرد و به خادم‌بیدک خلیفة‌الخلفا دستور داد تا در عمران و آبادانی شهرهای مقدس بکوشد (خواندمیر، ۴/۴۹۶).^۱

اسماعیل اول صفوی، بنیان‌گذار سلسله صفویه (حک ۹۰۶-۹۳۰ق)، گمارنده نخستین متولی آستان قدس رضوی. وی پس از یک دوره فعالیت پنهانی و از میان برداشتن رقیبان، سرانجام در سال ۹۰۷ق در تبریز بر تخت سلطنت نشست (خواندمیر، ۴/۴۶۴؛ قمی، خلاصة التواریخ، ۱/۷۲-۷۳). شاه اسماعیل هنگام تاج‌گذاری، تشیع را مذهب رسمی قرار داد و به نام امامان شیعه خطبه خواند (نویس‌دی، ۳۴ و ۴۱؛ اسکندرمنشی، ۲۸). او چون می‌خواست حکومتی مبتنی بر آیین تشیع تشکیل دهد، به اماکن مذهبی توجهی خاص داشت. از هم‌میزرو، میرزا حیدر بالله شریفی شیرازی را در سال ۹۰۹ق به تولیت آستانه شاهچراغ (صفت‌گل، ۱۳۸)

* همچنان که در شماره ۸۹ - زمستان ۱۳۸۴ - مجله مشکوة گفته شد، دایرة المعارف آستان قدس رضوی در چندین شاخه در حال تدوین است. مشکوة برای بازتاب آن در جامعه پژوهش بنا دارد حتی الامکان از هر شاخه مدخلی بیاورد. امیدواریم اهل نظر در این مدخل‌ها به چشم عنایت بنگرند و از راهنمایی‌های علمی و فنی خود دریغ نوزند. همچنین از نویسندگان و اهل فن برای همکاری و نگارش مقالات لین دایرة المعارف یاری می‌طلبیم.

شاه اسماعیل در ۹۱۶ق برای رفع فتنه ازبکان با لشکر بسیار به خراسان تاخت و در مرو شیبک خان ازبک را به قتل رساند (منشی قزوینی، ۱۲۷؛ غفاری قزوینی، ۲۷۴). در بازگشت از این لشکرکشی به زیارت حرم امام رضا علیه السلام رفت و به احتمال، در این سفر بود که خواجه عتیق منشی را به عنوان اولدین متولی آستان قدس رضوی در دوره صفویه منصوب کرد (قمی، *گلستان هنر*، ۴۶).

منابع: اسکندرمنشی، *تاریخ عالم آرای عباسی*، امیرکبیر، تهران، ۱۳۴۴ش؛ خواندمیر، *غیاث‌الدین، حییہ بالسیر*، خیم، تهران، ۱۳۳۳ش؛ روملو، *حسن بیگ*، *احسن التواریخ*، تصحیح عبدالحسین نوایی، بابک، تهران، ۱۳۵۷ش؛ صفت‌گل، منصور، *ساختار نهاد و اندیشه دینی*، خدمات فرهنگی رسا، تهران، ۱۳۸۱ش؛ غفاری قزوینی، احمد، *تاریخ جهان آرا*، به کوشش مجتبی مینوی، حافظ، تهران، ۱۳۴۳ش؛ قمی، قاضی‌احمد، *خلاصه التواریخ*، تصحیح احسان اشراقی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۹ش؛ همو، *گلستان هنر*، تصحیح احمد سهیلی خوانساری، بنیاد فرهنگ ایران، تهران، ۱۳۵۲ش؛ منشی قزوینی، بوداق، *جوهر الاخبار*، تصحیح محسن بهرام‌نژاد، میراث مکتوب، تهران، ۱۳۷۸ش؛ نویدی،

زیدن‌العابدین، *تکملة الاخبار*، تصحیح عبدالحسین نوایی، نی، تهران، ۱۳۶۹ش.
/ راسله رضاپور /

دانشگاه امام رضا علیه السلام، مؤسسه‌ای غیرانتفاعی برای گسترش آموزش عالی در رشته‌های غیر پزشکی. این دانشگاه به اهتمام تولیت آستان قدس رضوی، آیت‌الله واعظ طبسی و با هدف مشارکت در پیشبرد و گسترش آموزش عالی تأسیس شد. برای تدوین اساسنامه آن، تنی چند از استادان حوزه و دانشگاه به عنوان هیئت مؤسس انتخاب شدند و اساسنامه دانشگاه در سال ۱۳۶۶ش، به عنوان مؤسسه‌ای غیردولتی و غیرانتفاعی، به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید. در سال ۱۳۷۳ش نیز زین شورا اساسنامه جدید دانشگاه امام رضا علیه السلام را تصویب کرد.

هرچند آستان قدس در آغاز تأسیس دانشگاه امام رضا علیه السلام، بر ایجاد بیمارستان و دانشکده پزشکی تأکید داشت، اما از سال ۱۳۷۸ش فعالیت خود را به رشته‌های آموزشی غیرپزشکی معطوف

کرد و به‌لین منظور ساختمان قدیم دانشکده علوم خریداری شد.

در حال حاضر، این دانشگاه در شش رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، مترجمی زبان انگلیسی، حسابداری، مهندسی کامپیوتر (گرایش نرم‌افزار)، تربیت بدنی و مدیریت بازرگانی در مقطع کارشناسی دانشجو می‌پذیرد.

حوزه معاونت فرهنگی دانشگاه در سال ۱۳۸۲ش ایجاد گردید. از جمله فعالیت‌های این معاونت، انتشار نشریات دانشجویی، تشکیل کمیته‌های علمی - پژوهشی و نیز کانون‌های پرسمان (پاسخ‌گویی به سؤالات عقیدتی، مذهبی و شبهات فکری، فرهنگی در قالب جلسات پرسش و پاسخ) و مشاوره دانشجویی بوده است.

در سال ۱۳۸۲ش نیز کتابخانه دانشگاه به منظور فراهم آوردن منابع مورد نیاز رشته‌ها و گروه‌های آموزشی در فضایی بالغ بر ۸۰۰ متر مربع تأسیس شد. همچنین ایستگاه‌های رایانه برای اتصال به شبکه اینترنت و استفاده از منابع الکترونیکی در بخش مرجع و خدمات

اینترنت کتابخانه در نظر گرفته شده است. دانشگاه امام رضا (علیه‌السلام) فعالیت انتشاراتی خود را از سال ۱۳۶۷ش آغاز کرد و تا سال ۱۳۸۴ش با انتشار بیش از ۱۰۴ عنوان کتاب در زمینه‌های پزشکی، مهندسی، علوم پایه، مهندسی کشاورزی و علوم انسانی، جایگاهی ویژه در میان ناشران دانشگاهی یافته است.

منابع: اساسنامه دانشگاه امام رضا (علیه‌السلام)؛ دانشگاه امام رضا (جزوه راهنما)، مح گروه دایرةالمعارف بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

/ ایرج ردّاد /

گلچین معانی، احمد (تهران ۱۲۹۵ش - مشهد ۱۳۷۹ش)، مصحح و فهرست‌نویس آستان‌قدس، شاعر، واقف. وی در خانواده‌ای مذهبی متولد شد و پدرش میرزا علی‌اکبر در تربیت او بسیار کوشا بود. در سال ۱۳۱۳ش پس از طی تحصیلات مقدماتی به استخدام وزارت دادگستری درآمد و مدت پانزده سال در اداره کل ثبت اسناد و املاک مشغول به کار بود (گلچین معانی، احمد، ۷). در تیرماه

۱۳۳۸ش به کتابخانه مجلس منتقل و پس از چهار سال خدمت بازنشسته شد (علیزاده، ۱۰).

گلچین از سال ۱۳۳۰ش، بعد از ظهرها در کتابخانه ملک به خدمت می‌پرداخت و در ۱۳۴۲ش به دعوت تولیت وقت آستان قدس، برای تنظیم فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس به مشهد نقل مکان کرد (برقعی، ۳۰۵۳/۵). وی در طول ۱۲ سال، ۲۱۴ نسخه از قرآن‌های خطی موجود در کتابخانه را در کتاب **راهنمای گنجینه قرآن** فهرست کرد و پنج جلد از فهرست کتب خطی کتابخانه را نوشت. همچنین به دستور عبدالعظیم ولیان، فهرست موقوفات آستان قدس را اعم از غیرمنقول و منقول (اشیای موزه و خزانه، فرش‌های نفیس، جواهرات، کتاب‌ها و قرآن‌های خطی) تهیه و منتشر کرد (افشار، ۴۹؛ علیزاده، ۱۰)، اما به دلیل بی‌مهری ولیان و معاونانش در آبان ۱۳۵۴ش از خدمت آستان قدس استعفا کرد (افشار، ۵۱).

در سال ۱۳۵۶ش به دعوت دانشگاه فردوسی، مدتی به تدریس نسخه‌شناسی و

فرهنگ‌نویسی در دوره کارشناسی ارشد و دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی در دانشکده ادبیات مشهد پرداخت (علیزاده، ۱۰).

گلچین، از اولیل نوجوانی سرودن شعر را آغاز کرد و در پانزده سالگی با تخلص «گلچین» رسماً قدم در وادی شاعری گذاشت (گلچین معانی، احمد، ۷). در نوزده سالگی به عضویت انجمن ادبی حکیم نظامی به مسئولیت و حید دستگردی درآمد. از همین زمان به تحقیق در زمینه نسخه‌های خطی علاقه‌مند شد، زیرا در این انجمن قبل از شعرخوانی، مقابله و تصحیح خمسه نظامی انجام می‌پذیرفت. پس از فوت و حید، به پیشنهاد گلچین، اعضای انجمن در منزل محمدعلی ناصح گردآمدند و انجمن ادبی ایران را تأسیس کردند. در اواخر سال ۱۳۲۵ش به دعوت حسین سمیعی (ادیب السلطنه)، رئیس انجمن ادبی فرهنگستان لیران، به عضویت انجمن درآمد و از ابتدای تأسیس تا پلیمان کار، دبیر اول و رئیس دبیرخانه انجمن بود (گلچین معانی، پرویدز، اطلاعات، ۶).

گلچین در طول عمر خود از محضر استادانی چون محمدخان قزوینی، علی‌اکبر دهخدا، ملک‌الشعرای بهار و عباس اقبال آشتیانی بهره برد (گلچین معانی، پرویز، کتاب ماه، ۱۴-۱۵). او با شمار زیادی از روزنامه‌ها و مجله‌های ادبی و فرهنگی همکاری می‌کرد (گلچین معانی، پرویز، اطلاعات، ۶). وی در طول مدت چهل سال ضمن جمع‌آوری ۳۵۰ تذکره، به مرور بر تعداد زیادی از آنها حاشیه نوشت و عاقبت، این مجموعه را در مهرماه ۱۳۶۳ش به دانشکده الهیات مشهد واگذار کرد (علیزاده، ۱۰).

از مهم‌ترین آثار او می‌توان به تاریخ تذکره‌های فارسی، مکتب وقوع و تذکره کاروان هند اشاره کرد (علیزاده، ۱۰). او همچون در سال ۱۳۴۳ش تعداد پانزده نسخه خطی و ۱۳۰ نسخه چاپی خود را وقف کتابخانه مرکزی آستان‌قدس کرد (شاکری، ۹۷).

وی سرانجام در اردیبهشت ۱۳۷۹ش در سن ۸۳ سالگی درگذشت. پیکرش را در مقبرة الشعرای مشهد در جوار آرامگاه

فردوسی به خاک سپردند (علیزاده، ۱۰).

منابع: افشار، ایرج، «نامه‌های گلچین معانی»، *آینه میراث*، شم ۱۳، تابستان ۱۳۸۰؛ افضل، رضا، *نگاهی از ساحل به دریا: شرح احوال و آثار استاد احمد گلچین معانی*، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان، مشهد، ۱۳۷۷ش؛ برقی، سیدمحمدباقر، *سخنوران نامی معاصر ایران*، خرم، قم، ۱۳۷۳ش؛ شاکری، رمضانعلی، *گنج هزار ساله*، مشهد، کتابخانه مرکزی آستان‌قدس رضوی، ۱۳۶۷ش؛ علیزاده، مهدی، «... در جستجوی معانی»، *همشهری*، شم ۲۱۱۷، ۲۵ اردیبهشت ۱۳۷۹؛ گلچین معانی، احمد، «گلچین معانی به روایت خودش»، *قدس*، شم ۴۴۱۱، ۱۶ اردیبهشت ۱۳۸۲؛ گلچین معانی، پرویز، «آنچه بلید از گلچین بدانیم»، *کتاب ماه: کلیات*، شم ۶۷؛ همو، «گلچین نم و منزل به سرکوی تو دارم»، *اطلاعات*، شم ۲۲۱۹۳، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۸۰. / رسول سعیدی‌زاده/